

بازخوانی معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی با تأکید بر رهیافت گردشگری میراثی

چکیده

گردشگری تاریخی به عنوان یکی از ابتدایی‌ترین گونه‌های گردشگری در جهان شناخته شده که ریشه در ذات انسان دارد، چرا که انسان همواره علاقمند به شناخت موارد جدیدتر و حتی شناخت بیش‌تر و دقیق‌تر گذشته و تاریخ نیاکان خود و سایر انسان‌ها و جوامع است. متأسفانه این مهم در ایران معاصر، علی‌رغم آثار و جاذبه‌های متعدد تاریخی، بسیار کم‌رنگ‌تر از سایر کشورهای توسعه‌یافته می‌باشد. از راهکارهای توسعه گردشگری میراثی، بازگرداندن حیات از دست‌رفته‌ی شهری در مکان‌هایی است که از گذشته برایمان به یادگار مانده‌اند، که این امر به واسطه‌ی اعمال و بکارگیری صحیح شاخص‌های سرزندگی میسر می‌گردد. در حقیقت پژوهش حاضر، با هدف بازشناسی معیارها و شاخص‌های سرزندگی در مکان‌های تاریخی در راستای توسعه سطح گردشگری میراثی انجام پذیرفته است. این تحقیق بر حسب نوع هدف، توسعه‌ای- کاربردی و شیوه‌ی مطالعه بر حسب روش و ماهیت، توصیفی - تحلیلی می‌باشد و گردآوری اطلاعات آن بر مبنای مطالعه منابع کتابخانه‌ای و تحلیل محتوایی آن‌ها بوده است. پس از تحلیل و بررسی آرای صاحب‌نظران متاخر در باب مولفه‌های سرزندگی، شاخص‌ترین معیارهای ارتقادهنده‌ی سرزندگی در عرصه‌های عمومی شهری و همین‌طور بافت‌های تاریخی مشخص گردید که شامل ۱. حضورپذیری مردم، ۲. تنوع و جذابیت، ۳. آسایش و آرامش، ۴. نفوذپذیری، ۵. انعطاف‌پذیری، ۶. امنیت، ۷. شفافیت، ۸. خوانایی، ۹. زیبایی، ۱۰. فعالیت‌پذیر بودن و تنوع، دسترسی، آسایش، ایمنی و امنیت می‌باشند. با توجه به این که ویژگی‌های کالبدی مکان‌های تاریخی متفاوت از عرصه‌ها و بافت‌های تاریخی شهر می‌باشد، از این‌روی از میان کلیه شاخص‌های مطروحه، ۶ شاخص عمده اعم از (۱. تنوع و جذابیت، ۲. انعطاف‌پذیری، ۳. زیبایی، ۴. دسترسی، ۵. آسایش ۶. امنیت) به عنوان معیارهای ارتقادهنده‌ی سرزندگی در مکان‌های تاریخی تبیین گردیدند.

اهداف پژوهش:

۱. شناخت معیارهای سرزندگی در بافت‌های تاریخی.
۲. بازشناسی امکان توسعه گردشگری میراثی با توجه با شناخت معیارهای سرزندگی.

سؤالات پژوهش:

۱. بافت‌های تاریخی دارای چه معیارهایی برای احیاء سرزندگی هستند؟
 ۲. چه ارتباطی می‌توان میان سرزندگی در بافت‌های تاریخی و گردشگری میراثی ایجاد کرد؟
- واژگان کلیدی:** معیارهای سرزندگی، مکان‌های تاریخی، گردشگری میراثی.

۱. مقدمه

نواحی تاریخی شهرها، میراث ارزشمند معماری و کالبدی به جای مانده از گذشتگان ماست که در طول زمان در هویت بخشی به حیات شهری همواره نقش بارزی ایفا نموده‌اند. این بخش از شهر تجلی‌گاه ابعاد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مردمانی است که در دوره‌های تاریخی در این بخش از شهر، روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به ثبت رسانده‌اند. چنانچه ناحیه‌ی تاریخی شهرها، شناسنامه واقعی آن‌ها نامیده شود، سخن گزافی گفته نشده است. بنابراین حفظ، احیا و بازآفرینی آن‌ها از جمله ضرورت‌هایی است که می‌تواند حیات این نواحی را تأمین نماید. فقدان حیات شهری در مکان‌های تاریخی و ارزشمند علی‌رغم تمام خصوصیات ماندگارشان دلیلی روشن برای رها و متروکه شدن این مکان‌ها است. این در حالی است که با وجود کم‌ترین توجهات و اقدام به خدمات‌رسانی در این گنجینه‌های تاریخی ارزشمند که هنوز برای بسیاری از ما ناشناخته است، این مکان‌ها پذیرای گردشگری شود که با رویکرد آگاهی هر چه بیشتر این رمز و رازها و شاید بازگشت به اصل آنچه که بوده‌اند (هویت)، به این ثروت‌های فرهنگی و تاریخی رجوع نمایند. برجسته‌سازی مکان‌های تاریخی، مقوله‌ای است وسیع که پدیده‌ی نوظهور به نام سرزندگی شهری را مطرح می‌سازد. سرزندگی شهری حاصل تعامل بین شهر و شهروند است، تا زمانی که انسان و مقاصد انسانی نادیده گرفته شود، شهر به عنوان عاملی که سلامت روابط انسان‌ها را متضمن می‌شود به کلی نقش خود را از دست خواهد داد. شکل‌گیری این تعامل نه اقدامی یک‌باره بلکه نیازمند برنامه‌ریزی و در نظر گرفتن تدابیر مدیریت شهری است. متأسفانه امروزه فقدان وسعت‌نظر و جامع‌نگری در برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای شهری به ویژه مکان‌های تاریخی، سبب گردیده تا این دست از فضاهای شهری فاقد حس سرزندگی، نشاط و شادابی کافی باشند. تأمین سرزندگی در مکان‌های تاریخی در راستای احیا و باززنده‌سازی آن‌ها و به تبع آن توسعه گردشگری تاریخی مستلزم شناخت عوامل ارتقادهنده‌ی سرزندگی در این مکان‌هاست. از این‌رو پژوهش حاضر درصدد آن است تا پارامترها و شاخص‌های تأثیرگذار بر سرزندگی مکان‌های تاریخی را بازشناسد و حیات از دست‌رفته‌ی شهری را دگرباره به این مکان‌ها بازگرداند.

درخصوص پیشینه پژوهش حاضر باید گفت تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر در نیامده است. در این میان آثاری به بررسی چگونگی سرزندگی در مکان‌های تاریخی پرداخته‌اند. مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر افول حس سرزندگی و زیست‌پذیری در بافت‌های تاریخی و فرسوده (مطالعه موردی: محله سنگ سیاه شیراز)»، به قلم داوود حبیبی (۱۳۹۲) به رشته تحریر در آمده است. مؤلف در این اثر معتقد است اگر بافت‌های تاریخی دارای فضایی امن باشند، حضور فعال مردم و به تبع آن سرزندگی و زیست‌پذیری افزایش می‌یابد. مقاله‌ای دیگر با عنوان «نقش مبلمان شهری در سرزندگی بافت‌های تاریخی» توسط اسکانی و حاجیان (۱۳۹۵) به رشته تحریر در آمده است. نویسندگان در این اثر برآنند که کالبد فضایی سرزنده و بلمان شهری متناسب با فضای بافت تاریخی می‌تواند در ایجاد حس سرزندگی تأثیرگذار باشد. با این حال در این آثار به مقوله گردشگری و نقش آن در ایجاد سرزندگی اشاره نکرده‌اند.

روش تحقیق مورد استفاده در مطالعه‌ی حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و با هدف بازخوانی معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی در راستای توسعه گردشگری میراثی انجام گرفته است. فرآیند انجام کار به این صورت بوده که در وهله‌ی نخست نظرات صاحب‌نظران متأخر در خصوص معیارهای سرزندگی در عرصه‌های همگانی شهری مورد بررسی قرار گرفت و پرتکرارترین مؤلفه‌های سرزندگی در فضاهای شهری استخراج گردید. سپس با استناد به پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه عوامل مؤثر بر حیات شهری در بافت‌های تاریخی، معیارهای سرزندگی در بافت‌های تاریخی نیز بیان گردید. در نهایت با دسته‌بندی داده‌های به دست آمده و تحلیل محتوایی آن‌ها، پارامترها و مؤلفه‌های سرزندگی در مکان‌های تاریخی شناسایی و تبیین گردیدند. در مجموع روند انجام تحقیق طی چهار مرحله: ۱. مرحله‌ی نخست: بررسی ادبیات تحقیق پیرامون مقوله‌های سرزندگی، گردشگری، و گردشگری میراثی؛ ۲. مرحله‌ی دوم: استخراج معیارهای سرزندگی در فضاهای همگانی شهری و بافت‌های تاریخی با استناد به آرای نظریه‌پردازان متأخر ۲. مرحله‌ی سوم: دسته‌بندی و طبقه‌بندی اطلاعات و داده‌های به دست آمده و تحلیل محتوایی آن‌ها؛ ۳. مرحله چهارم: استخراج و شناسایی معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی انجام پذیرفته است.

نتیجه‌گیری

فضاهای شهری، به ویژه فضاهای تاریخی به علت وجود جاذبه‌های نوستالژیک، معماری، فرهنگی و بناهای ارزشمندی که نمادی از شرایط اقتصادی، اعتقادی و اجتماعی آن دوران است از مقاصد مهم گردشگری به شمار می‌آیند. توجه به ویژگی‌های تاریخی و مکان‌های قدیمی شهرها می‌تواند جذب توریسم فرهنگی و تاریخی و نهایتاً اشتغال، ارزآوری، رونق اقتصادی و احیای مکان‌های ناکارآمد را در برداشته باشد. متأسفانه علی‌رغم تعدد مکان‌های تاریخی به جای مانده در ایران، حفاظت شایسته از این آثار مورد غفلت و بی‌توجهی قرار گرفته است. این در حالی است که تمام حیثیت آینده‌ی یک شهر در آن است که ارزش‌های تاریخی آن حفظ گردد. با توجه به نقش هویتی مکان‌های تاریخی بایستی راهکارها و روش‌هایی مدنظر قرارگیرد که بتوان از طریق اعمال آن‌ها، این مکان‌های ارزشمند شهری را صیانت نمود. مهم‌ترین رهیافت پیشنهادی برای حفظ و احیای مکان‌های تاریخی، تامین سرزندگی و پویایی در این مکان‌هاست، زیرا سرزندگی از جمله عواملی است که در کالبد یک فضا روح می‌دمد و آن را از تبدیل شدن به فضایی متروک، مصون می‌دارد. در پژوهش حاضر با استناد به مؤلفه‌های سازنده‌ی سرزندگی در عرصه‌های همگانی و همین‌طور بافت‌های تاریخی که از سوی صاحب‌نظران متأخر مطرح شده بود، شاخص‌ترین معیارهای ارتقادهنده‌ی سرزندگی در مکان‌های تاریخی استخراج گردید که شامل ۶ معیار عمده تحت عنوان (تنوع، انعطاف‌پذیری، زیبایی، دسترسی، آسایش، امنیت) می‌باشند. لازم به ذکر است که هر یک از معیارهای مطروحه‌ی فوق، دارای تقسیمات و زیرمجموعه‌هایی مختص به خود می‌باشند که در نمودار ذیل به تفکیک نشان داده شده‌اند. امید است با اعمال صحیح معیارهای ارتقادهنده‌ی سرزندگی در مکان‌های تاریخی، بتوان ضمن احیا و باززنده‌سازی این مکان‌های ارزشمند، فضایی مطلوب را جهت جذب و جلب گردشگران تاریخی فراهم ساخت.

منابع:

- احمدی، فرشته؛ نیکبخت، بهناز. (۱۳۹۴). "طراحی پارک شهری بر اساس تحلیل رابطه‌ی بین فرم شهر و سرزندگی (مطالعه موردی: محله همت‌آباد)". سومین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران، دبیرخانه دائمی کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، دانشگاه شهید بهشتی.
- اسکانی، غلام‌حسین؛ حاجیان، سارا. (۱۳۹۵). "نقش مبلمان شهری در سرزندگی بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: بازار تهران)". دومین کنگره بین‌المللی زمین، فضا و انرژی پاک، تهران.
- اسکندری‌مقدم، مریم؛ مهدوی، افسون. (۱۳۹۵). "توسعه گردشگری جهت ارتقا کیفیت محیط شهری با حفظ و تقویت رویکرد تاریخی". دومین همایش ملی فرهنگ، گردشگری و هویت شهری.
- اکبرپور سرانسانکورد، محمد؛ رحیمی، محسن و محمدی، فاضل. (۱۳۹۰). "سنجش تاثیرات گسترش گردشگری بر ابعاد توسعه پایدار (مطالعه موردی: شهرستان هشتروند)". فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره ۳، صص ۹۳-۱۰۴.
- بابایی، محمدرضا؛ سلطان‌زاده، حسین و شریک‌زاده، مسعود. (۱۳۹۱). "مقدمه‌ای بر مفهوم و انواع شفافیت در هنر و معماری معاصر غرب"، نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۳، صص ۵-۱۶.
- بحرینی، سیدحسین. (۱۳۸۲). "فرآیند طراحی شهری". چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بنتلی، ایان و همکاران. (۱۳۸۲). "محیط‌های پاسخ‌ده". دکتر مصطفی بهزادفر، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- تیبالدز، فرانسیس. (۱۳۸۵). "شهرهای انسان محور بهبود محیط عمومی در شهرها". ترجمه حسن‌علی لقایی و فیروزه جدلی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین. (۱۳۸۱). "گردشگری (ماهیت و مفاهیم)". تهران: انتشارات سمت.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۶). "مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری". چاپ دوم، تهران: انتشارات شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۶). "راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران". چاپ سوم، تهران: انتشارات شهیدی.
- پامیر، سای. (۱۳۸۶). "آفرینش مرکز شهری سرزنده (اصول طراحی شهری و بازآفرینی)". ترجمه مصطفی بهزادفر و امیر شکیبامنش، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ اسدی، احمد. (۱۳۹۳). "سرزندگی شهری، مفهوم و مؤلفه‌های آن". کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار.
- تولایی، نوبل. (۱۳۷۹). "شکل شهر منسجم، مطالعه انسجام کالبدی شهر در اندیشه و عمل". رساله دکتری، دانشکده‌های هنرهای زیبا، تهران.
- تهرانی، فرید. (۱۳۹۰). "ترس در فضای شهری". تهران: انتشارات آرمان شهر.

جیکوبز، جین. (۱۳۸۶). "مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی". ترجمه حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

حبیبی، سیدمحسن؛ سلیمی، جواد. (۱۳۷۶). "استخوان‌بندی شهر تهران". تهران: انتشارات معاونت فنی و عمرانی شهرداری تهران.

حیدری چیان، رحیم. (۱۳۸۹). "مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری". تهران: انتشارات سمت.
خستو، مریم؛ سعیدی‌رضوانی، نوید. (۱۳۸۹). "عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری، خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم مرکز خرید پیاده"، نشریه هویت شهر. شماره ۶، صص ۶۳-۷۴.
دوباتن، آلن. (۱۳۸۷). "معماری شادمانی". ترجمه پرویز آقایی، تهران: انتشارات ملانک.
دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). "لغت‌نامه". زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی، مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

سازمان برنامه‌ریزی منطقه سن دیه گو. (۱۳۸۸). "برنامه‌ریزی و طراحی برای پیاده‌ها". رهنمودهای طراحی شهری پیاده‌مدار، ترجمه رضا بصیری مؤده‌ای، تهران: انتشارات طهران.

سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۹۶). "مقدمه‌ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران". تهران: نشر آبی.
شمس، مجید؛ امینی، نصیره. (۱۳۸۸). "ارزیابی شاخص فرهنگ ایرانی و تاثیر آن در توسعه گردشگری"، نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، شماره ۴، صص ۹۳-۸۱.

شیخ‌حسینی، حسین. (۱۳۹۴). "مطالعه گردشگری میراثی تاریخی با رویکرد تحکیم هویت ملی بر اساس نظریه بنیادین (مطالعه موردی تهران)". اولین کنگره ملی راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار در بخش‌های توسعه علم و فناوری.

صالحی، اسماعیل. (۱۳۸۷). "ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن". مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران.

طاهری، لینا. (۱۳۸۹). "پیش‌درآمدی بر ویژگی‌های شهر زنده". نشریه جستارهای شهرسازی، شماره ۳۲، صص ۳۹-۳۵.

عباس‌زاده، شهاب؛ ثمری، سودا. (۱۳۹۱). "بررسی و تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بهبود کیفیات فضایی پیاده‌راه‌ها به منظور افزایش سطح تعاملات اجتماعی". فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۴، صص ۱۰-۱.

عمید، حسن. (۱۳۶۳). "فرهنگ فارسی عمید". چاپ چهارم. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
فیروزی‌داد، سیما. (۱۳۹۷). "سامان‌دهی سیما و منظر شهری در جهت ارتقای کیفیت محیطی (مورد پژوهش: بافت مرکزی شهر یزد)". ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر.

فیض، داود؛ طاهریان، حسین و زارعی، عظیم. (۱۳۹۰). "کیفیت خدمات و رضایت مشتریان در صنعت هتلداری (مورد مطالعه: هتل‌های شهر مشهد)". فصلنامه علمی - پژوهشی کاهش‌های مدیریت بازرگانی، شماره ۶، صص ۱۲۳-۱۴۹.

کارمونا، متیو؛ تنراک، یتیم‌هیت و تیسول، استیون. (۱۳۸۸). "مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری". ترجمه مهشید شکوهی و اسماعیل زهرا احری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
کریر، راب. (۱۳۸۴). "فضای شهری". ترجمه خسرو هاشمی‌نژاد، تهران: نشر تاک.
گل، یان. (۱۳۸۷). "زندگی در فضای میان ساختمان‌ها". ترجمه شیما شصتی، انتشارات جهاد دانشگاهی.
گل، یان. (۱۳۸۹). "فضاهای عمومی و زندگی جمعی". ترجمه علی غفاری و محمد صالح سهیلی‌پور، تهران: انتشارات دانشگاه بهشتی.

گلکار، کوروش. (۱۳۸۶). "مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری". مجله صفا، شماره ۴۴.
لینچ، کوین. (۱۳۸۱). "تئوری شکل شهر". ترجمه سید حسین بحرینی، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
مسعود، محمد؛ بیگزاده شهرکی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). "بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی؛ مبانی طراحی و معیارهای ارزیابی"، تهران: نشر آذرخش.

معین، محمد. (۱۳۶۴). "فرهنگ فارسی معین". چاپ هفتم. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
موحدیان، حسن؛ محمودی، مهنوش. (۱۳۹۷). "طراحی مجموعه گردشگری با رویکرد ارتقاء سرزندگی". پنجمین کنفرانس ملی دستاوردهای اخیر در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی.
میرحسینی، زینب‌السادات؛ جهان‌بخش، حیدر. (۱۳۹۵). "بررسی تاثیر مولفه‌های کالبدی بافت تاریخی بر امنیت محیطی گردشگران". مجله هویت شهر، شماره ۲۷، صص ۸۹-۱۰۴.

ونتوری، رابرت. (۱۳۵۷). "پیچیدگی و تضاد در معماری". ترجمه محمود بشارتی‌راد و واهان پزشکیان، تهران: علم.
یعقوب‌زاده، رحیم. (۱۳۹۴). "گردشگری تاریخی راهی در جهت حفظ جاذبه‌های فرهنگی". قابل دسترس در سایت <https://www.eligasht.com>

Cowan, R. (۲۰۰۵). "The Dictionary of Urbanism". Tisbury: Streetwise press.

Landry, Ch. (۲۰۰۰). "Urban Vitality: A New Source of Urban Competitiveness", Prince Claus Fund Journal, Archis Issue "Urban Vitality – Urban Heroes".

Longman Dictionary, 1988.

Mcintosh, Robert. W, Goelder, Charles Rand Ritchie, R. (۱۹۹۵). "Tourism, Principles, Practices, philosophies; USA, John Wiley & Sons, Inc.

Mill, R. C. & Morrison, A.M. (۱۹۹۲). "The Tourism system: an introductory Text", ۲nded. Prentice Hall, New Jersey.

Montgomery, J. (۱۹۹۸). "Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design". Urban Design, 3(1), pp. 93-116.

Ryan, R. M & Frederick, Ch. (۱۹۹۷). "On Energy, Personality, and Health: Subjective Vitality as a Dynamic Reflection of Well- Being". Journal of Personality, Vole ۶۵, Issue ۳, pp. 529-565.

Shaftoe, H. (۲۰۰۸). "Convivial urban spaces: creating effective public places", First published by earth scan in the UK and USA.

Sharan, Consultant Engineers. (۲۰۰۵). "A Guide to Recognition and Intervention in Worn out textures", approved by Iran's supreme council for planning and architecture.

Webster Dictionary, 1973.

World Tourism Organization. (WTO). (۱۹۹۹.) Tourism: ۲۰۲۰ Vision.